

Boek van de maand

Wie is onze God?

J.W. van der Jagt

Het lijkt niet moeilijk om te reageren op de vraag ‘Wie is onze God?’. Voor een christen luidt het antwoord al gauw: Hij is de levende God, of de drie-ene God, of Hij is de Vader van onze Here Jezus Christus. Zo eenvoudig als het antwoord lijkt, zo moeilijk kan de vraag zijn in een specifieke context. Dat laat dr. Bernard Reitsma zien in het boek dat hij met die vraag als titel schreef. Hij stelt deze vraag in de context van het Midden-Oosten. Daar plaatst ze ons voor de problemen van Arabische en Palestijnse christenen. Zij komen in het Midden-Oostenconflict nauwelijks in beeld, maar hebben geloofsproblemen doordat de God in wie zij als hun redder geloven, in de Schrift de God van vijand Israël is. Over die moeiten schreef dr. Reitsma een boeiend en helder boek over ‘Arabische christenen, Israël en de aard van God,’ zoals de ondertitel luidt. De thematiek is belangrijk genoeg om de aandacht op deze publicatie te vestigen.

De auteur

De auteur zal voor de meesten van onze lezers onbekend zijn. Laat ik hem daarom kort introduceren. Dr. B.J.G. Reitsma was als zendingspredikant uitgezonden door de Gereformeerde Zendingsbond binnen de Nederlandse Hervormde Kerk (nu PKN) naar Libanon. Daar heeft hij acht jaar als docent gewerkt aan de Near East School of Theology en aan het Arab Baptist Theological Seminary. Daar heeft hij de wereld van het Midden-Oosten en van de christenen in dat gebied van binnenuit leren kennen. Hij schreef ‘van binnenuit’ een theologisch boek over concrete nood van Arabische christenen. Het geeft het boek een indringend en soms aangrijpend karakter. Tegelijk overstijgt (een woord dat hij zelf nog al eens gebruikt) Reitsma de concrete nood waar hij op ingaat. Met de moeiten van de Arabische christenen is ten diepste de aard van God en dus de boodschap van het evangelie in geding.

De God van mijn vijand

De God van Israël uit de Bijbel is voor Arabische christenen in het leven van elke dag de God van hun vijand. Dat probleem is gerezen met de stichting van de staat Israël in 1948. ‘Was Israël tot 1948 eenvoudig het volk uit de Bijbel waarmee men zich kon identificeren, na 1948 bleek het een politieke, economische en vooral militaire macht te zijn’ (p. 25). Deze moeite gaat heel diep. De naam Israël wordt ‘door Palestijnse christenen vooral geassocieerd met lijden en geweld. Met het afnemen van land, een ongelijke verdeling van water, het discrimineren van niet-joodse Israëli’s, het verwoesten van huizen en olijfboomgaarden, het onthouden van een politieke identiteit en zelfexpressie, kortom met het afnemen van het meest wezenlijke dat iemand in het Midden-Oosten kan bezitten, namelijk zijn eer en waardigheid’ (p. 26). Israël is daar wel niet de enige oorzaak van (p. 28), maar door de stichting van deze staat is ‘een volk uit de Bijbel waarmee ze in geloof verbonden waren, tot een vijand, een gewone politieke en militaire staat, die koste wat het kost moest zien te overleven’ geworden (p. 29). Dat bepaalt in het licht van de Bijbel hun eigen positie. ‘Als het moderne Israël zich immers mag identificeren met het Israël onder Jozua, dan komen de Palestijnen terecht in het kamp van de Kanaänieten en de Amalekieten; door in het land te wonen staan zij net als deze volken de realisering van Gods beloften in de weg’ (p. 30).

Het heeft ingrijpende gevolgen voor het gebruik van de Bijbel. De identificatie van de moderne staat Israël met het Israël uit de Bijbel geeft Arabische christenen het gevoel dat het Oude Testament hun is afgenomen (p. 32). Het leidt tot een praktische vorm van marcionisme. De ketter Marcion schrapt uit de Bijbel die delen die volgens hem in strijd kwamen met de liefdevolle God van het Nieuwe Testament. Zo wordt het Oude Testament door Arabische christenen dan wel niet verworpen, maar in de praktijk weinig gebruikt (p. 33). En daarmee is de aard van God in geding. Is Hij 'misschien tóch de God die Marcion verwierp' (p. 33)? Is Hij nog wel onze God (p. 34)? Het raakt de betrouwbaarheid van God. Om één voorbeeld te noemen: 'Eerst zendt God ons zijn Zoon en vertelt ons dat ook wij in Christus bij zijn volk mogen horen; dat we ingelijfd zijn in Israël. Tweeduizend jaar later zendt God ons het joodse volk en zegt ons dat we er toch niet zo bij horen als we dachten' (p. 35).

We kunnen ons in het Westen niet aan deze moeiten onttrekken. De Arabische christenen behoren tot het oudste christendom in de wereld (p. 12v, 221). Zij staan ons nader dan de Joden (p. 37). En als God niet voluit de God van de Palestijnen kan zijn, kan Hij ook niet de God van de wereld of onze God zijn (p. 38). Zo vormt de theologische rechtvaardiging van de staat Israël 'een belemmering voor de verkondiging van het evangelie in het Midden-Oosten' (p. 38). Het gaat hier om de validiteit van onze Israëltheologie (p. 12) tussen de vervangingstheorie enerzijds (de kerk is in de plaats van Israël gekomen) en het dispensationalisme anderzijds (met een zionistisch-chiliastische plaats voor Israël naast de kerk). Reitsma wil niet de zoveelste visie op Israël geven (p. 14), maar - 'Wie is onze God?' - recht over God spreken (p. 13v).

Kader

Reitsma bouwt zijn Israëltheologie op met Paulus' brief aan de Romeinen als leidraad. Hij zet het gedeelte waar Arabische christenen moeite mee hebben, Romeinen 9-11 (p. 41) met de bekende vergelijking van de olijfboom (p. 146v), centraal. Langs deze leidraad rangschikt hij vele andere schriftgegevens uit het Oude en Nieuwe Testament.

De belangrijkste beslissingen vallen in het tweede deel van het boek. Daar wordt in drie lijnen het hermeneutische kader geschetst waarin de schriftgegevens worden verwerkt.

De eerste lijn wordt getrokken met het gegeven dat in Christus de heilstijd is aangebroken die onder het oude verbond is beloofd. De Heilige Geest is daar hét teken van (p. 53). Hij is gegeven om de onmacht te overwinnen die het oude verbond door de ongehoorzaamheid van het volk had (p. 50v). Deze tijd is in Christus aangebroken. God heeft in Hem zijn diepste bedoeling geopenbaard. Hij is het beeld van God (Kol. 1:15) en de eerstgeborene van de schepping (Kol. 1:12-13). Het eerste herinnert aan de mens die als 'beeld van God' diens representant is (p. 54). Het tweede komt uit de familieverhoudingen uit het Midden-Oosten, waar de eerstgeborene zoon de officiële vertegenwoordiger van de vader is (p. 55).

De tweede lijn van het kader trekt Reitsma vanuit het Jood-zijn van Jezus (p. 61v). Hij is 'naar het vlees' uit de Joden (Rom. 9:5). Dat is één van hun voorrechten. Het laat ook op twee manieren de beperktheid van deze afkomst zien. Want dit voorrecht maakt het schokkend dat ze Hem door hun ongeloof niet hebben aangenomen (p. 65). Israël deelt niet door fysieke afstamming in het heil, maar alleen door gelóóf (p. 65v). Het heil is voor *ieder* die gelóóft, de Jood en ook de Griek. Zo stijgt Jezus boven zijn Jood-zijn uit. Bovendien is Hij niet alleen naar het vlees uit de Joden, Hij is ook God, te prijzen tot in eeuwigheid (p. 67). Op beslissende wijze gaat Hij boven zijn afkomst uit en heeft Hij universele betekenis. Door het Jood-zijn is Hij geen abstract en tijdloos symbool, geen idool dat we naar believen van betekenis kunnen voorzien (p. 73). Het zegt ook dat God 'nooit de joodse weg achter zich laat

om een nieuwe start te maken' (p. 74). In Hem zien we God ten voeten uit als de God van het volk dat door de wereld verworpen en in zichzelf onbeduidend is (Deut. 7:7; 1 Kor. 1:26-29). En er is alleen leven in gemeenschap met deze God (p. 75). Daarom is ook 'Israël zonder het geloof in de Messias uitgesloten van deze privileges (nl. het burgerrecht van Israël, JWvdJ)' (id.).

Als we horen dat Jezus zijn Jood-zijn 'overstijgt', stuiten we op een kernbegrip dat (ook als 'transcenderen') regelmatig terugkomt. Niet alleen met betrekking tot het Jood-zijn van Jezus (p. 66v, 82v, 90), ook de verhouding van de wet en het evangelie wordt ermee getypeerd (p. 115v) en die van het oude en nieuwe verbond (p. 167v). De nieuwtestamentische gemeente transcendeert het particuliere karakter van Israël. Wat in Christus gegeven is, overstijgt de belofte van het land Kanaän, zonder dat deze belofte vergeestelijkt wordt (p. 193) en zal nog worden overstegen door de heerlijkheid die op de vernieuwde schepping wordt gerealiseerd (p. 206). Met dit begrip verbindt Reitsma het goddelijke werk in het verleden aan de voortgang ervan die het heil zoveel rijker maakt, zonder dat het verleden irrelevant wordt. Met een beeld dat hij gebruikt: 'Voor een bloem is het zaad waaruit deze voortkomt geen verleden tijd, alsof het zaad is verdwenen; het is ook niet irrelevant, alsof de bloem evenzeer langs een andere weg had kunnen ontstaan. Toch is het zaad in de bloem wel van karakter veranderd; het zaad heeft zichzelf overstegen en is op zichzelf - los van de bloem - niet meer relevant' (p. 83).

Het einde van de wet

De derde kaderlijn trekt Reitsma met de paulinische gedachte in Romeinen 10:4 dat Christus het einde van de wet is (p. 68-119). Deze wet is de thora, voor Reitsma zonder nader onderscheid tussen de decaloog en de ceremoniële wetten. Het uitgangspunt van de thora is, dat je door het houden van de wet rechtvaardig bent. Dat is niet verkeerd, maar het is 'in de context van de realiteit van zonde en dood een onmogelijk uitgangspunt' (p. 106, 109). Het einde van de wet is nu niet dat God haar heeft afgeschaft (p. 100, 105v, 111), maar dat de wet in Christus haar 'bestemming', haar 'doel' bereikt heeft (p. 109). 'Wat de wet beschrijft wordt realiteit in en door Hem' (p. 109). Nu 'de realiteit van de wet gekomen is, hebben we de wet niet meer nodig. Want alles wat de wet beschrijft, is in Christus aanwezig. Wie Christus heeft, heeft ook de wet. Hij is niet het einde van de inhoud van de wet, maar van de gestalte van de wet, van de autoriteit van de wet' (p. 112). De gelovige leeft nu zonder die autoriteit (de tuchtmeester uit Gal. 4:1-2). Hij heeft niet meer nodig 'dat een ander voor hem bepaalt wat goed en fout is. Hij kan dat zelf uitmaken. Sterker nog, de gelovige doet ook zonder de wet wat goed is. De wet is in zijn hart geschreven, door de Heilige Geest. Wie leeft naar de Geest, doet als het ware vanzelf wat de wet vraagt' (p. 113). God stelt dus zijn openbaring in de wet niet terzijde, maar het evangelie van Christus transcendeert deze openbaring. Zij wordt opgenomen in een rijker en groter geheel (p. 115). Zo kan Reitsma naar de ene zijde front maken tegen de tweewegenleer (Joden worden door de wet, heidenen door Christus gered). Naar de andere zijde stelt hij tegenover het dispensationalisme dat de gemeente van Christus geen 'interim-oplossing' is (p. 116).

Hier zou ik een paar vragen willen stellen. Het is mij niet helder wat Reitsma precies bedoelt, als hij zegt dat we de wet niet meer nodig hebben omdat alles in Christus aanwezig is. Wat betekent het dat we zonder de wet 'vanzelf' doen wat goed is omdat de Geest haar in ons hart geschreven heeft? Wat is dit 'vanzelf'?

Het is Gods belofte dat de Heilige Geest zijn wet in ons hart zal schrijven. Mogen we ook vragen hoe Hij dat doet? En: heeft Hij zijn schrijfwerk al voltooid? Het antwoord op de eerste

vraag luidt, lijkt mij, dat Hij Zich bedient van de wet. Is het niet daarom dat Paulus de gemeente herhaaldelijk wijst op de geboden van God (bijv. Ef. 5 en 6)? Het gaat kennelijk niet vanzelf, maar door de verkondiging van de geboden. Dat gaat naar mijn indruk om meer dan een 'reality check' (p. 119), zoals Reitsma het noemt, om te zien niet of we naar de regels leven, maar hoe het met onze liefde zit. Is enige vorm van schrijfwerk van de Geest in ons hart zónder de verkondiging van de wet niet een 'on-middel-lijk' Geesteswerk? Dat lijkt mij nogal dopers. Anders gezegd: na Pinksteren blijft de wet nodig.

Met het oog op mijn tweede vraag laat, dunkt mij, Paulus' herhaalde verwijzing naar de tien geboden zien dat de Geest zijn schrijfwerk nog niet heeft voltooid. Ook dat zet vraagtekens bij het 'vanzelf' en het niet meer nodig hebben van de wet bij Reitsma.

Verder lijkt het mij een onjuiste tegenstelling als de wet getypeerd wordt als de regels waaraan je moet voldoen, als iets van de buitenkant, terwijl de liefde veel dieper gaat en de binnenkant raakt (p. 113). Wat dan, als het juist de wét is waarin God líefde eist? Dat is in het oude verbond al het grote gebod (Deut. 6:1; Lev. 19:17-18; Mat. 22).

Ik vraag me in dit verband af of Reitsma terecht zonder onderscheid spreekt over de thora als de wet die ten einde is. Moet hier toch niet op één of andere manier in onderscheiden worden? Dat was toch de zin van de klassieke onderscheiding tussen de decaloog, de burgerlijke en de ceremoniële wetten. Overigens, hoe consistent is Reitsma als hij aan de hele thora denkt? Het valt op dat hij wel expliciet op de vraag ingaat of men de offerwetten nog moet of mag praktiseren (p. 118). Dat doet hij eigenlijk niet ten aanzien van de tien geboden. Misschien is het een indicatie dat de decaloog ook voor hem toch een andere rol heeft dan de offerwetten. Deze vragen nemen niet weg dat ik veel van het kader dat hij stelt, kan waarderen en dat het een goede rol kan spelen om te komen tot een valide Israëtheologie.

De olijfboom

Natuurlijk komt ook de vergelijking van de olijfboom uit Romeinen 11 aan de orde (p. 149). Die fungeert als concentratiepunt voor de exegese van Romeinen 9-11. Daarin is aandacht voor de trouw van God. Het evangelie bevestigt dat God niet veranderd is (p. 128). Israël is door genade ontstaan (Gen. 18:44; Rom. 9:9) en is - de crisis van Exodus 33 - blijven bestaan. Deze genade wordt bevestigd doordat God ook de heidenen aanneemt (p. 131v). De ontrouw van Israël pleit niet tegen Gods trouw, maar laat zien dat het volk zelf niet verandert (Rom. 10:21; Jes. 65:2). We lezen over 'de rest' die behouden wordt (p. 136v). Het oordeel van God over het ongeloof is 'geen teken van zijn ontrouw, maar juist van zijn trouw. De verbondsvloek maakt net zo zeer deel uit van het verbond als de verbondszegen' (p. 138). We lezen over het doel van verharding van een deel van Israël (p. 139v) en de hoop dat door het geloof van heidenen Israël weer jaloers wordt (p. 140v). De vergelijking van de olijfboom vat het alles samen. Overigens wordt er geen garantie gegeven 'dat het overige deel van Israël ook werkelijk samen met de rest behouden zal worden. Het ongelovige Israël wordt niet automatisch teruggeplant, maar alleen indien de joden niet bij hun ongeloof blijven (11:23). De toekomst is in zekere zin open' (p. 149). Reitsma maakt er dan ook terecht bezwaar tegen om het 'aldus' in Romeinen 11:26 ('aldus zal gans Israël behouden worden') te vertalen als *daarna*.

De kerngedachte in dit boek is dat het afwijzen van de tweewegenopvatting en van het dispensationalisme niet tot aanvaarding van een 'vervangings-theologie' leidt. Israël is nog steeds het uitverkoren volk. Gods beloften gelden nog steeds, maar alleen in Christus. 'De nieuwtestamentische gemeente is de heilshistorische consequentie van de verkiezing van Israël. Enerzijds heeft de gemeente niet simpel de plaats van Israël ingenomen. Aan de andere

kant is de gemeente geen nieuwe inzet van God naast de doorlopende geschiedenis van Israël. Ze is er de voortzetting en vervulling van' (p. 170).

Saluut

Ik geef hier alleen een indruk van Reitsma's boek. Het is verleidelijk om meer te noemen. Ook over de landbelofte, de zending onder Israël en de islam, het antisemitisme enz. Soms biedt hij verrassende uitleg door bijvoorbeeld de verloren zoon en de barmhartige Samaritaan te plaatsen in de cultuur van het Midden-Oosten. Soms roept het vragen op. Zo zegt Reitsma dat Paulus met de verkiezing van Israël niet op Gods eeuwig besluit, maar op zijn roeping in de tijd doelt (p. 145v), terwijl Reitsma zelf via Efeziërs 1:4 de link legt naar het eeuwige besluit (p. 134). Zo is er wel meer. Dat neemt de waarde van het boek niet weg. Die zie ik vooral daarin, dat het verzet biedt tegen het negeren van de heilshistorische voortgang van Gods werk. Dat leidt tot al te gemakkelijke toepassing van het Oude Testament op de moderne staat Israël met alle schadelijke gevolgen van dien. Tegelijk bepaalt het ons erbij dat we ons van het oude volk van God niet kunnen afmaken.

Volgens de schrijver zou zijn boek niet verschenen zijn als zijn vrouw Heleen hem niet had geïnspireerd om door te gaan (p. 16). Laat ik daarom afsluiten met een dankbaar saluut aan haar!

N.a.v. Bernard Reitsma, *Wie is onze God? Arabische christenen, Israël en de aard van God*, Boekencentrum, Zoetermeer 2006. ISBN 90 239 1904 1. 294 pag. Prijs €19,90.